

A. VAN SCHENDEL

Een stille plantage in Suriname

door Dirk Valkenburg, 1707

Onlangs kon voor de afdeling Vaderlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum in de Franse kunsthandel een Gezicht op een plantage in Suriname door Dirk Valkenburg verworven worden. Het is voluit gesigeneerd: 'Valkenburg. Surin: 1707.' Door dit jaartal is het tot op heden het vroegst gedateerde in Suriname geschilderde stuk dat ons bekend is. Slechts weinig jaren eerder had Maria Sybilla Merian daar haar prachtige tekeningen uit de planten- en insectenwereld gemaakt. Reeds J. van Gool in zijn Nieuwe Schouburg (1751) verhaalt dat Dirk Valkenburg in Suriname was geweest. Tot voor kort was er in diens oeuvre ten bewijze van dat verblijf in de West echter maar weinig aan te tonen. In veiling-catalogi kwamen wel Surinaamse landschappen voor, maar menkende alleen twee stukken met Surinaamse vogels. Totdat in 1946 Mr. Chr. P. van Eeghen in Oud-Holland, 58-61, zijn artikel 'Dirk Valkenburg - boekhouder - schrijver - kunstschilder voor Jonas Witsen' publiceerde. Zijn zorgvuldig onderzoek ruimde in de eerste plaats het oude misverstand op dat de schilder Dirk Valkenburg en Dionys Verburg met elkaar verwarde. Verder vermeldde de schrijver zes tekeningen (waarvan er vier 1708 gedateerd zijn) van Surinaamse plantages, door Valkenburg, in het Rijksprentenkabinet en schreef

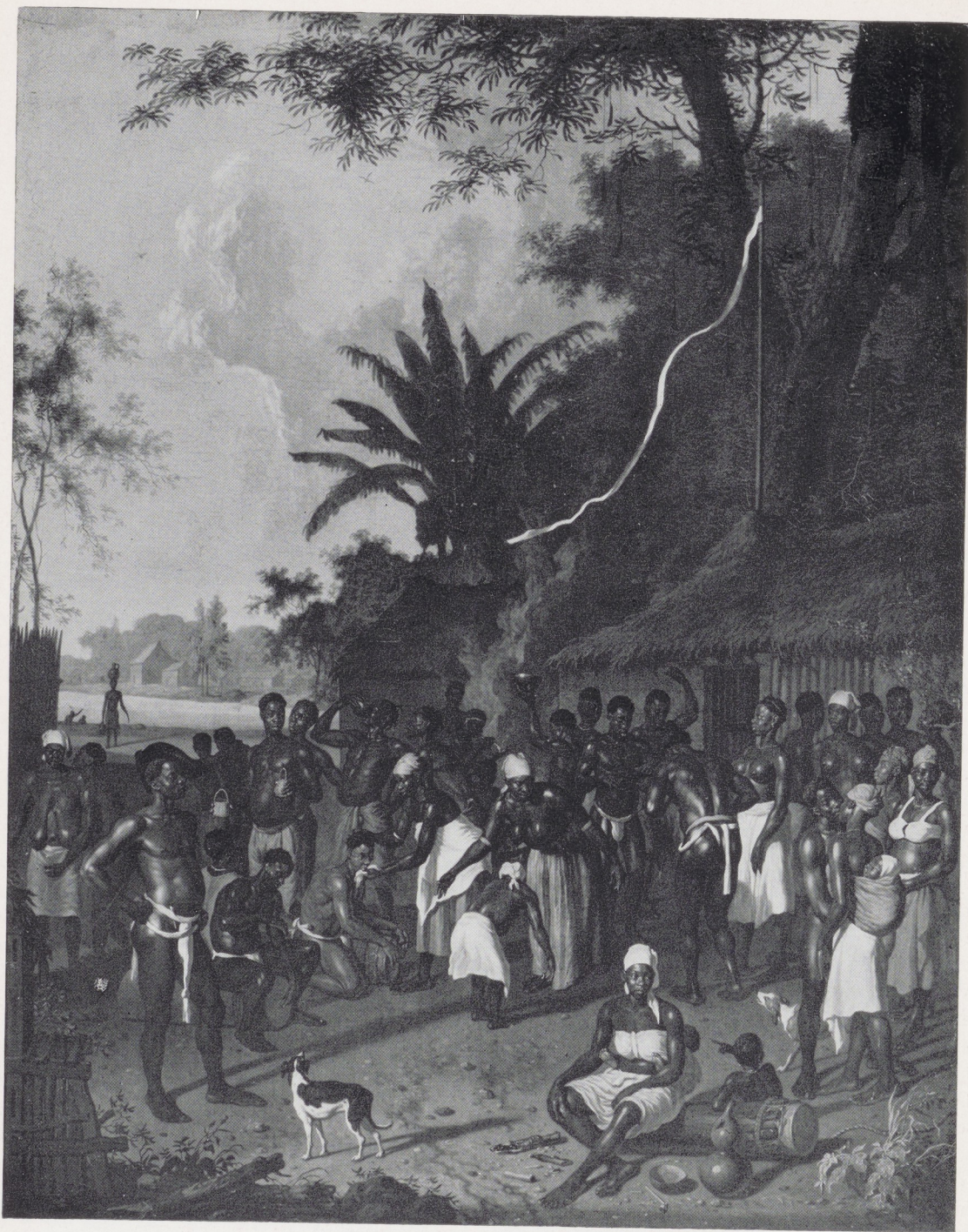
hij een reeds eerder door Hofstede de Groot in zijn aantekeningen en door Gerson (Ausbreitung enz. blz. 556) genoemd Feest van Neger-slaven, thans in Kopenhagen, aan Valkenburg toe. (afb. 2). Tenslotte ging hij nader in op de archivalia die op onze schilder betrekking hebben en op zijn relatie met zijn opdrachtgever, Jonas Witsen.

In verband met de aanwinst van het Rijksmuseum moge hier het een en ander over die archiefstukken verteld worden (vgl. Bredius, Künstlerinventare, II, 432-436).

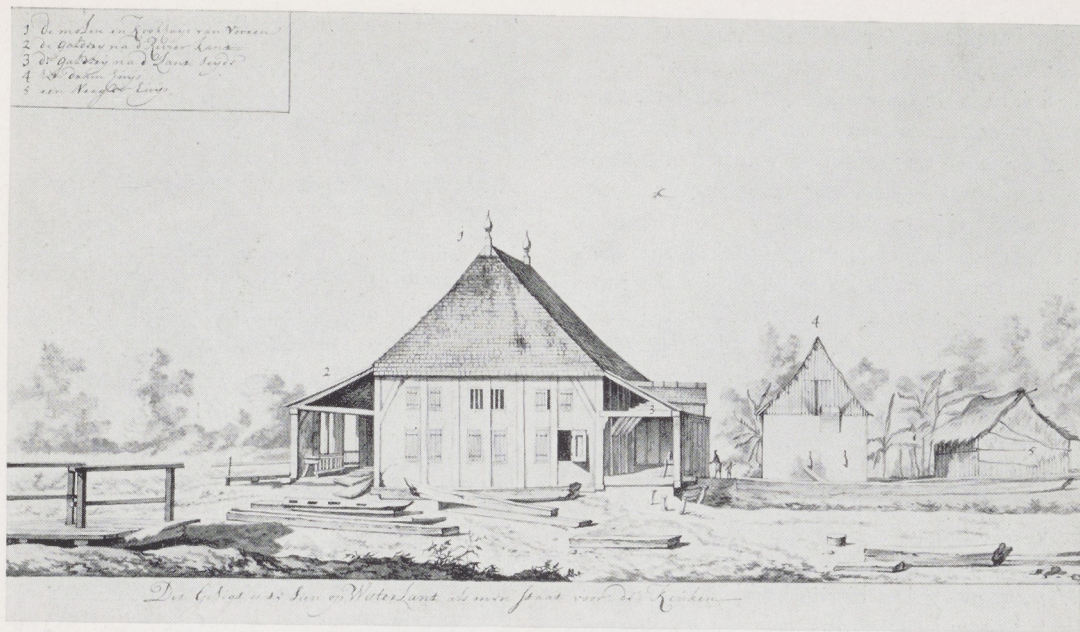
Van 24 en 27 februari 1706 dagtekt het contract tussen de bekende Amsterdamse koopman Jonas Witsen en Dirk Valkenburg, constschilder, waarbij overeengekomen wordt dat de laatste voor vier jaren naar Suriname zal gaan om 'gedurende de gemelde Tyt te dienen als boekhouder of schrijver en Constschilder op soo danig een van syn Ed. Plantagiën op Zurinaeme daar sijn dienst vereyst zal worden'. Valkenburg zal enige tijd op de Plantages verblijven, 'om soo de Plantagen alle drie naar 't Leven, als andere raare Vogels en gewassen te kunnen uyt-schilderen; en verbind sig geene schilderijen, waterverf of teekeningen of andere kunst bij hem te maaken in de voorsz. tijdt te sullen verkoopen of voor andere te schilderen als voor de voorsz. Heer Witsen . . . '.

Afb. 1. Dirk Valkenburg, Plantage in Suriname, 1707. Doek 52,5 × 45,5 cm, Rijksmuseum.

Afb. 2. Dirk Valkenburg, Feest van Negerlaven. Doek 58 × 46,5 cm. Statens Museum for Kunst Kopenhagen

Afb. 3. Dirk Valkenburg, Gezicht op Waterlant. Tekening 19,3 × 33,9 cm, Rijksprentenkabinet

Valkenburg zal in de eerste twee jaar vijfhonderd gulden per jaar verdienen, daarna zeshonderd, met het vooruitzicht van een gratificatie aan het einde van de contracttermijn. Witsen zal Valkenburg voorzien 'van alles daer hij syn Const en diensten als boven soude mede kunnen verrigten, namentlijk doeck, peneelen, verf en Oly, ook sal hem toegevoegd worden een jongen ten synen diensten, te tracteren niet als Slaaf maar als een kind en over deselve niet hart te syn'. Valkenburg zal op de plantage een goede kamer krijgen en met de Directeur aan tafel zitten.

Van Gool bericht dat Valkenburg het in Suriname niet lang uithield en na twee jaren, dus in 1708, uitgeteerd in Nederland terugkeerde, waar hij spoedig herstelde. In 1721 stierf hij in Amsterdam. De inventaris van zijn nalatenschap vermeldt vele schilderijen, portretten, dierstillevens en landschappen door hemzelf en werken van anderen, o.a. van Weenix, wiens leerling hij geweest was. Surinaamse onderwerpen worden niet genoemd. Volgens het contract waren die dan ook voor Witsen bestemd.

Van Eeghen heeft getracht ze op te sporen in de bescheiden van de familie Witsen en hij vond in de veilingcatalogus van de nalatenschap van de kleinzoon van Jonas Witsen, ook Jonas geheten, van 16 augustus 1790 tien Surinaamse schilderijen van Valkenburg, waarvan zes gezichten te Paramaribo. In één daarvan een 'Plegtigheid onder de Neegers, gestoffeert met een meenigte lieden en kinderen' herkende hij het bovengenoemde DVB gemonogrammeerde schilderij in het Statens Museum for Kunst in Kopenhagen, cat. 1951 nr. 888. De maten van dit schilderij, 58 × 46,5, verschillen slechts weinig met die van onze Plantage, 52,5 × 45,5. Beide schilderijen zijn op doek.

Zo Van Eeghen's toeschrijving nog bevestiging nodig had dan wordt die wel door het schilderij in het Rijksmuseum gegeven, al is het één een landschap, het andere meer een figuurstuk. Er is veel overeenkomst in de behandeling van de wolkenpartij en van de achtergrond.

Beide schilderijen zijn topografisch en iconografisch belangrijk omdat weergaven van land en leven in de 'Volksplantage' uit een zo vroege tijd

vrijwel ontbreken. Op het Kopenhaagse schilderij wordt vermoedelijk zeer natuurgetrouw één van die luidruchtige danspartijen, het 'baljaren', verbeeld, waarvan ook latere schrijvers als John Gabriel Stedman de vrolijkheid vermelden. Ethnologen zullen wellicht de stam waartoe deze negers behoren kunnen identificeren.

Stil is het op de plantage van het schilderij in het Rijksmuseum en de kleine figuurtjes die men daar bezig ziet op het erf bij hun hut zijn geen negers maar Indianen. Nog niet lang geleden, onder Van Aerssen van Sommelsdijk, was de vrede met de Indianen gesloten en ze mochten niet als slaven gebruikt worden. Hier woont een Indianenfamilie vreedzaam tussen de palmen, niet ver van de plantage. Valkenburg heeft niet vergeten de karakteristieke Indiaanse hangmat af te beelden.

Welke plantage kan hier in beeld zijn gebracht? Jonas Witsen bezat er drie, gelegen aan de Surinamerivier, Surimombo en Palmeneribo, noordelijk van de Joden Savanne, aan de rechteroever, en Waterlant, nog noordelijker, aan de linker-oever van de rivier. Van de zes tekeningen in het Prentenkabinet zijn er blijkens de opschriften drie gemaakt op Surimombo, twee op Palmeneribo en één op Waterlant. Helaas geven de drie gevels achter op ons schilderij onvoldoende aanknopingspunten met de elementen op de tekeningen om tot herkenning te komen.

Wellicht dat dit haast afwezig zijn van herkenningstekens de poëtische stemming van het schilderij verhoogt. Het spel van de zich als veren aftekenende hoge palmtoppen tegen de wonderlijke avondhemel spreekt van een eigen visie op het exotische landschap. Evenals Frans Post zeventig jaar eerder in Brazilië heeft Valkenburg in Suriname iets begrepen van de eigen aard van het vreemde tropische land.

Noot

Gerson en Van Eeghen vermelden veertien tekeningen op naam van D. Verburg in een Kunstboek op de veiling J. Valette, Amsterdam, 26 oktober 1807. Ze bevinden zich in Kunstboek G en de catalogus beschrijft ze op p. 39 als volgt:

'Nr. 53 Zes stuks Gezigten op de Plantage Surimombo naar het leven, meesterlijk getekend met zwart krijt en O.I. inkt, door D. Verburg.

Nr. 54 Vier stuks Gezigten op de Plantage Palmeneribo, met dito, door D. Verburg.

Nr. 55 Vier stukken dito van de Plantage Waterlant, met dito, door deselve.'

In de veiling M. J. M. Vreeswijk, Amsterdam 3-4 Mei 1882 treft men onder nr. 314 de volgende beschrijving aan:

'D. Verburgh. Diverses vues des plantations Palmeribo et Surimombo a Surinam, en 1708. 15 Dessins. A l'Encre de Chine.'

De zes tekeningen van het Prentenkabinet werden gekocht op de veiling Della Faille de Waerloos, Frederik Muller, Amsterdam 19 januari 1904. 'Nr. 383 D. Verburg. Reeks van 6 tekeningen voorstellende plantages in Suriname, toebehorende aan Jonas Witsen met uitvoerige toelichtingen. Ten dele gemerkt en 1708 gedateerd.'

Zoals Van Eeghen heeft aangetoond komen deze tekeningen uit de verzameling C. Ploos van Amstel J. Czn. die op 3 maart 1800 geveild werd. In Kunstboek CCC No. 19 vindt men daar: 'Een en Twintig stuks verschillende Gezigten naar Plantagien te Paramaribo, met de pen en o.i. inkt, door D. Verburg.'

De zes tekeningen uit het Prentenkabinet werden in 1962 tentoongesteld op de expositie Zuid-Zuid-West in het Maritiem Museum Prins Hendrik te Rotterdam, cat. no. 208. Voorzover bekend werden ze nooit samen gereproduceerd, daarom worden ze hier alle afgebeeld. (afb. 3 tot 8).

Terugkerend tot de schilderijen worden hier twee stukken op een anonieme veiling op 19 september 1798 te Amsterdam vermeld, die vrijwel dezelfde afmetingen als onze Plantage hebben: 'D. Valkenburg, yder hoog 21 breed 17 duim. Doek, No. 124. Twee stuks Gezigten, te Suriname aan de Rivier, gestoffeerd met verscheide Vaartuigen en Beeldjes. Natuurlijk behandeld. Aan Spruit, f 4,- (Aantekening Hofstede de Groot, R.K.D.).'

Tenslotte zij vermeld dat in de veiling De Harde Swart, Amsterdam, 16 nov. 1846 als anoniem in de catalogus beschreven staan:

Nr. 286. Een Negerplegtigheid in Suriname; zeer fijn behandeld en meesterlijk geschilderd in 1707.

Nr. 287. Een Gezigt in Suriname, met badende negers.

Nr. 288. Een landschap in Suriname, met het jaartal 1707.'

Men is geneigd hierbij te denken aan de schilderijen in Kopenhagen en Amsterdam, maar volgens de Kopenhaagse catalogus kwam de Negerplegtigheid aldaar reeds in 1840 uit de koninklijke verzameling in Frederiksborg (als Buytewech). Van het Amsterdamse schilderij is slechts bekend dat het uit Frans particulier bezit stamt.

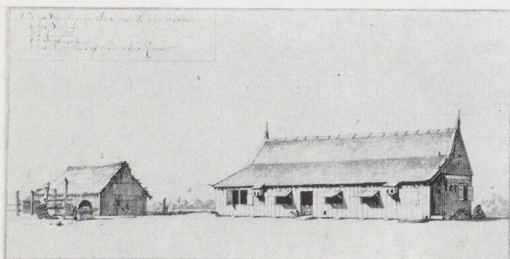

Afb. 6. Dirk Valkenburg, De molen op Surinombo. Tekening 17,9 × 35,7 cm. Rijksprentenkabinet.

En gezicht op de Plantage Surinombo, als men staat in woesthuis haant

Afb. 7. Dirk Valkenburg, Gezicht op de plantage Surinombo. Tekening 17,8 × 25,2 cm. Rijksprentenkabinet.

Afb. 8. Dirk Valkenburg, Woonhuis op Surinombo. Tekening 17,5 × 34,7 cm. Rijksprentenkabinet.

Kanttekeningen en berichten

Aanvulling op: 'Het portret van Erard de la Marck door Jan Cornelisz. Vermeyen'.

DOOR B. HAAK.

Naar aanleiding van het eerder in dit Bulletin (1963, aflevering 1, blz. 11 e.v.) verschenen artikel over Jan Vermeyens Kardinaalsportret is Prof. J. Bruyn zo vriendelijk geweest mij attent te maken op een inventaris uit 1535, waarin de voorwerpen staan vermeld die Margaretha van Oostenrijk aan het Klooster van Brou had vermaakt. De volgende passage is van belang in verband met het schilderij van Vermeyen: 'Item ung double tableau dont l'un est Nostre Dame et l'autre le cardinal de Liegne, laquelle Nostre Dame a esté délivrée audit couvent de Broux et le cardinal demorre par dechà' (Zie J. Duverger, De werken van "Johannes" in de verzameling van Margaretha van Oostenrijk, in Oud Holland 1928, blz. 214, noot 5). Hieruit blijkt dus dat beide panelen reeds vóór 1535 waren gescheiden.

Herdenkingstentoonstelling

Op 2 december vond in het Rijksmuseum de officiële opening plaats van de herdenkingstentoonstelling 'Leven en Werken in Nederland 1813-1963'.

Als uitgangspunt voor deze tentoonstelling, die in de linkervleugel van het gebouw wordt gehouden, is gekozen een aantal voor het leven en werken in Nederland karakteristieke facetten die niet strikt chronologisch, maar in flitsen en tegenstellingen in beeld worden gebracht. Vooraanstaande landgenoten uit deze 150 jaar maken daar een essentieel deel van uit. Aan de presentatie der tentoonstelling werkten de heren Dick Elffers en J. Schrofer mede.

Niet een catalogus, maar een rijk geïllustreerde gids begeleidt deze tentoonstelling. Deze gids is samengesteld door D. H. Couvée; prof. dr. L. J. Rogier schreef de inleiding. De technische verzorging

is van de uitgevers Bert Bakker-Daamen N.V. en Bruna.

De Nederlandse Spoorwegen stellen aan 100 stations in ons land gecombineerde vervoer- en toegangsbewijzen tegen gereduceerde prijs beschikbaar.

Deze biljetten geven tevens toegang tot de tentoonstelling, het gehele overige museum en recht op een consumptie in het restaurant van het Rijksmuseum. De tentoonstelling blijft tot 2 februari voor het publiek geopend op wekdagen van 10-17 uur, zond- en feestdagen 13-17 uur.

De toegangsprijs bedraagt f 2,- per persoon. Voor groepen van 10 en meer jongeren tot 18 jaar f 0,50 p.p. Bewijzen van doorlopende toegang voor beneden-18-jarigen f 2,50, voor boven-18-jarigen f 7,50.

Tegelijk met de historische herdenkingstentoonstelling in het Museum werd in het Prentenkabinet een expositie geopend die onder de titel 'Kunstenaars in hun ontboezemingen, Drie perioden uit 150 jaar (1813-1888-1963)', een beeld wil geven van de Nederlandse tekenkunst omstreeks het begin, midden en einde van deze periode.

In de eerste sectie is werk te zien van kunstenaars die bij onze Vrijwording al bejaard waren, als Reinier Vinkeles en Jurriaan Andriessen, maar ook van vertegenwoordigers der jongere generaties: Hulswit, Marcus, Jelgerhuis, Kobell, zelfs nog J. C. Schotel en Van Ravenswaay. De periode rond 1888 is gekarakteriseerd met de Haagse schilders als Weissenbruch, Israëls, de Marissen en Mauve, maar ook met de nieuwere richtingen: Toorop, Der Kinderen, Van Gogh. De derde groep, die een keuze is uit het werk van thans levende kunstenaars, bevat behalve tekeningen en gouaches ook grafiek.

De tentoonstelling telt ongeveer 150 nummers, waarvan een gedrukte en geïllustreerde catalogus is samengesteld. Maar bovendien zijn in dit boekje een dertigtal brieven en uitspraken van en over kunstenaars opgenomen, die - waar nodig gecommenterieerd - het visuele beeld van de expositie in geschrift trachten te completeren.

De tentoonstelling duurt tot 2 februari 1964.

Summaries

PURCHASES AND DONATIONS

The illustration on the cover of this issue represents a Vanitasstill life, possibly from Rembrandt's studio. The still life on the left foreground is probably by Jan Jansz den Uyl. A cooperation between both artists is not impossible, as they knew each other. This acquisition is a gift of the 'Commissie voor de Foto-verkoop'.

A second acquisition is a painting by the French artist Jacques Blanchard (1600-1638), which is discussed on page 71 of this Bulletin.

One of the rare landscapes by Andriaen van Ostade (1610-1685), better known as a painter of farm interiors, was acquired with the aid of the 'Vereeniging Rembrandt', and will be discussed in the next issue. Finally a small panel, painted 'en grisaille' by the young Rembrandt, also a recent acquisition, and representing Samson and Dalilah should be mentioned. In the autumn of 1962 the Print Room received a large and important donation, consisting of 236 drawings and two sketch books of Professor Jan Pieter Veth, presented to it by Mrs. S. Delprat-Veth, Miss G. Veth and Mr. C. Moes.

This Veth donation reflects those rare characteristics